

ИЗВЪНКЛАСНОТО ОБУЧЕНИЕ ПО МУЗИКА: БЪЛГАРСКИЯТ СЛУЧАЙ В КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПРАКТИКИ

Марта Танева

OUT-OF-CLASS MUSIC EDUCATION: THE BULGARIAN CASE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN PRACTICES

Martha Taneva

Резюме:

Статията очертава кабинетно проучване, насочено към установяване на основни дефицити в извънкласни форми на музикално обучение у нас. Следвана е хипотезата, че практиките на извънкласното обучение зависят пряко от разбирането за неговата роля в общия процес на обучение и по-специално училищното образование. Затова методологическата линия е сравнението между актуалната българска практика и практиките в развити демократични общества, взети като еталон поради по-старите традиции и либералното им развитие. Проучването установи, че поради традицията извънкласните форми на музикално обучение у нас да са силно зависими от училищната форма на образование, това обучение се лишава от съдържание, подходи и възможни практики, които създават мултипликативен ефект в развитието на младата личност.

Ключови думи:

извънкласни и извънучилищни форми на музикално обучение; класни училищни форми на образование

Abstract:

The article outlines a desk research aimed at identifying the main deficits in extracurricular forms of music education in Bulgaria. The hypothesis is that the practices of extracurricular education depend directly on the understanding of its role in the general learning process and school education in particular. Therefore, the methodological line is the comparison between the current Bulgarian practice and the practices in developed democratic societies, taken as a standard due to older traditions and their liberal development. The study found that, due to the tradition of extracurricular forms of music education in Bulgaria being strongly dependent on the school form of education, this education is deprived of content, approaches and possible practices that create a multiplier effect in the development of the young person.

Key words:

extracurricular and extracurricular forms of music education; classroom school forms of education

Целта на тази статия е да открие въпроса за съществуващи дефицити в извънкласните форми на обучение по музика в България. Кабинетното проучване, извършено за тази цел, тръгна от предпоставката, че такива дефицити може да се очаква да се открият както в самото разбиране какво представляват тези извънкласни форми, така и в обема и богатството на съществуващите практики. Ето защо като основна методологическа линия бе прието сравнението между българския случай и актуалните европейски практики като еталон. Може да се предпостави, че много от европейските образователни системи имат преднина в своето равнище на развитие, стабилност и демократичен характер, започнал да се формира веднага след Втората световна война.

Резултатите от проучването са с описателен характер, но описанието е основата за създаване на методология за обяснение и прогноза за бъдещото развитие на извънкласното обучение по музика в България с оглед достигането евентуално до идеи с предписващ характер. Методологията, залегнала в основата на това изследване предвижда първоначално описателно проучване на съществуващи практики за извънкласно обучение по музика в България и други страни.

Засега ще бъдат сравнявани понятията за извънкласното обучение у нас и в европейската практика, както и какво ще наричаме „български случай“ и какво ще разбираме под „европейски практики“.

Понятие за извънкласна форма на обучение в България

Българското понятие за извънкласна форма на обучение е дефинирано в нормативните документи, както и в научната литература и практическите указания.

Най-общо, у нас се приема, че извънкласните и извънучилищни дейности по принцип представляват една от трите организационни форми на обучение, а те са:

- Урокът като основна организационна форма на обучение,
- Неурочни организационни форми на обучение (екскурзия, лабораторни занятия, проекти)
- Извънкласни и извънучилищни организационни форми на обучение.

Професионалната училищна традиция определено поставя училищната форма и урока не само на основно място, но и с известно пренебрежение към другите форми и особено спрямо извънкласните форми, които се приемат единствено като инструмент за разнообразяване на рутинната образователна дейност. „Работила съм с ученици, които са споделяли, че извънкласни дейности според тях са допълнителните часове в училище, прекарани в скука. Имала съм и колеги – учители, които са твърдели, че извънкласните дейности са загуба на време и сили, и че далеч не са толкова важни, колкото урочните цели и академичните знания.“¹

В официалните документи и много съвременни публикации обаче се появява друг нюанс. Той е в подкрепа на еманципацията на извънкласните и извънучилищните форми. Въвежда се идеята, че извънкласните дейности заемат ключово място в съвременния образователен процес. Твърди се, че те не само допълват традиционното обучение, но също така стимулират

¹ Ренета Христова, „Извънкласни дейности – защо са важна част от училищния живот“, сайт [prepodavame.bg](https://prepodavame.bg/izvanklasni-deynosti-zashto-sa-vazhna-chast-ot-uchilishtnia-zhivot/), <https://prepodavame.bg/izvanklasni-deynosti-zashto-sa-vazhna-chast-ot-uchilishtnia-zhivot/>

личностното развитие на учениците, като им предоставят възможност да изразят своята креативност, да развият социални умения и да се запознаят с нови области, които често не са част от задължителната учебна програма². Българската педагогическа мисъл приема, че „извънкласните форми на обучение обхващат индивидуалната работа на учениците, кръжоците, ученическите школи и дружества, груповите занятия с променящ се състав на учениците, занятията по интереси, а също и масовите (колективните) изяви.“ Неслучайно според чл. 13 на Наредбата за приобщаващото образование³, заниманията по интереси включват извънкласни дейности за стимулиране на развитието на личностни качества. Утвърдено е „важното място“ на извънкласната и извънучилищната работа на учениците в системата от организационни форми на обучение, поради което „между работата в клас и извънкласната дейност съществува тясна връзка и приемственост“.⁴

Прави впечатление, че педагозите у нас често разглеждат извънкласната форма на обучение именно като обучение. Така например в учебното пространство Педагози БГ пише за нея като синоним на извънучилищната работа на учениците⁵. Тези две форми са разглеждани, като начин на провеждане на уроци. Според въвеждащата публикация в сайта, „това позволява да се облекчи тяхната (на учениците) домашна самостоятелна работа“. Според тези специалисти „извънкласните форми на обучение обхващат индивидуалната работа на учениците, кръжоците, ученическите школи и дружества, груповите занятия с променящ се състав на учениците, занятията по интереси, а също и масовите (колективните) изяви.“⁶ Този цитат откроява едно широко разбиране за извънкласните форми на дейност. Важна част в този профил е дори разбирането за извънкласната форма, като начин на обучение. Въпреки, че това е валидно широко разбиране за извънкласните дейности, като допълнителен инструмент в преподаването, ние се ограничаваме до по-тясното му значение, като дейност отвъд изпълнението на учебния план. Училището, като най-важна и основна институция на образованието и формирането на индивидуалността предполага множество усилия и дейности, които надхвърлят въпросите за учебните постижения на

2 „Извънкласни дейности: Значение, примери и план за прилагане в училище“.

Синдео, 17.04.2025, <https://sindeo.org/idei-za-izvanklasni-deynosti/>

3 Наредба за приобщаващото образование, <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137177670>

4 „Извънкласни организационни форми на обучение“, Педагози.БГ, <https://pedagogy-bg.blogspot.com/2019/06/izvanklasni.html>

5 <https://pedagogy-bg.blogspot.com/2019/06/izvanklasni.html>

6 Пак там и вж. <https://sindeo.org/idei-za-izvanklasni-deynosti/>

учениците.

Съгласно проучване „препоръки за организиране на дейности с деца“, проведено в изпълнение на проект по линия на Финансовия механизъм ЕИП, „24 % от специалистите смятат, че извънкласните форми на работа са привлекателни за младите хора, докато само 7% от децата дават този отговор.“⁷ Сам по себе си този резултат изглежда най-показателен за някои колебания или неясноти относно понятието за извънкласна дейност. Аргумент за това заключение е цитираното в същото изследване наблюдение за препоръки, които самите деца дават, за да се чувстват по-щастливи и удовлетворени. То е за желанието „да се организират извънкласни форми, които им дават възможност да развиват талантите си и да се забавляват.“ За нуждите на настоящия анализ ограничаваме дефинирането на това понятие до занимание на учениците в рамките на училищната среда, но извън обхвата на учебните часове. Това стеснено разбиране за извънкласните дейности е необходимо, за да открием спецификата на ситуацията „ученици в тяхното училище“. Доколкото това е форма, която се среща в много учебни модели по света, както и у нас, заслужава да се разгледа, като състояние, обем, варианти и участие. Учениците в тяхната естествена училищна среда – познати, приятели и връстници позволяват по-добра адаптация в групата, сплотяване, спечелване на индивидуален авторитет на базата на творческата изява или участие. От гледна точка на разходите за семействата това вероятно е по-достъпно. Същевременно преживяването на различна роля в училищната среда създава допълнителна емоционална близост на учениците с училището.

Може да се направи заключението, че българската педагогическа наука утвърждава мястото на извънкласните и извънучилищни форми на обучение повече или по-малко като помощен стълб на класните и училищните форми.⁸ „По-рано се смяташе, че ... груповите занятия не са типична извънкласна организационна форма на обучение за малките ученици. През последните десетилетия обаче започна да се обръща все по-голямо внимание на ... занятията по интереси... Във връзка с хуманизацията и демократизацията на учебно-възпитателния процес и на училищния живот се засили интересът към работата на различните групови занятия... по музика и др....“⁹

7 Препоръки за организиране на дейности с деца

8 „Обучение в извънкласни и извънучилищни форми на деца от рискови групи на възраст между 11 и 16 години“, Практическо ръководство. Сборник, София 2014

9 „Извънкласни организационни форми на обучение“, Педагози.БГ, <https://pedagogy-bg.blogspot.com/2019/06/izvanklasni.html>

Реално погледнато, по въпроса за мястото, ролята и значението на извънкласното образование българската действителност най-вероятно представлява съединение от двете тенденции – консервативната традиция на неговото подценяване в полза на класическия училищен урок от една страна и от друга – опита за по-съвременно балансирано полагане на извънкласното образование като нещо подкрепящо и допълващо училищното образование, но същевременно и частично с различни, свои собствени функции. В едната тенденция от миналото извънкласните дейности са продължение в подкрепа на училищното образование, а във втората – странична образователна линия с допълнителни важни образователни въздействия. По-подробната картина на двете виждания може да се обобщи по следния начин:

Консервативно понятие. В представите на децата според цитираното проучване училището е територията, на което са претоварени, в която се чувстват отегчени, която често ги обърква, където понякога остават неразбрани и често нямат успех или имат успех, който е постигнат с несъразмерно много усилия. При такава ситуация на училищната институция се налага да представи себе си в благоприятна светлина чрез помощта на ограничени и контролирани извънкласни дейности. Децата намират тази среда за по-удобна, в която могат по-лесно да се доверяват на някого, който има интереси към сегменти от живота, съвпадащи с интересите им. С една дума, чрез извънкласни дейности училището по-лесно събужда интереса на учениците и ги мотивира да постигат напредък по различни учебни теми. Според консервативното виждане за извънкласните форми на обучение, училището е обективно поставено в такава ситуация, а не поради някои присъщи на неговата организация недостатъци: учебният час и учебният ден е недостатъчен да представи всички нови знания в най-удобната за възприемане форма, което изисква много допълнително време, а и като институция не е може да се намира толкова близо до привлекателната практика. Училището се оказва в положение да е обективно ограничено от т.нар. „учене чрез преживяване“, чрез което да предизвика пълна активност, заинтересованост и самочувствие у учащите, че могат да се справят лесно с нови и непознати светове¹⁰.

Балансирано понятие. Класните училищни форми на образование са основни и водещи, но извънкласните и извънучилищните имат не само

10 Ренета Христова, „Извънкласни дейности – защо са важна част от училищния живот“, сайт prepodavame.bg, <https://prepodavame.bg/izvanklasni-deynosti-zashto-sa-vazhna-chast-ot-uchilishtnia-zhivot/>

спомагателно значение, а и известна, макар и ограничена самостоятелна същност, с която създават допълнителна „принадена стойност“ на образованието. Съвсем отделно от подкрепата за училището, „извънкласните дейности развиват емоционални връзки като приятелство, сътрудничество, емпатия, толерантност и др.“¹¹, защото в училище децата имат малко време, за да се опознаят и сприятелят. В училище остава време за това само през междучасията или спорадично в „шуменето“ и „подсказването“ по време на час. Отделно от това, родителите са заети със своите служебни ангажименти, което ограничава заниманията на децата извън училище. „Случва се така, че децата имат свободно време, което не знаят как да оползотворят за свое добро, а понякога дори запълват с особено вредни за здравето и психиката си дейности. Има много деца, които прекарват часове наред затворени вкъщи пред екрани, което повлиява отрицателно на техните социални умения.“ Извънкласните форми влизат в своите функции като коректор на тази стандартна ситуация в помощ не на училището, а на самата образователна система по свой неповторим начин.

Понятие за извънкласни форми в това изследване

Доколкото извънкласната форма на дейност предвижда организирани форми в рамките на училището, но извън учебната програма, то ограничението на проучването се свежда само до съществуващото в училищната среда.

Извънкласните форми по музика предвиждат определена степен на активност, т.е. участие. Под участие разбираме ученици, които имат възможността за изява по самодееен начин в музикални формации в своите училища. Тук изключваме всички форми на индивидуални музикални уроци, инициирани индивидуално от семействата на учениците в читалища, частни уроци или друга форма.

Ето защо концептуалната предпоставка за предмета на интерес в тази статия произтича от разбирането, че в ученическата възраст най-результатни за децата са дейности, които предвиждат техните колективни занимания в позната приятелска среда, каквато е например един клас. Така съгласно разбирането

¹¹ Ренета Христова, „Извънкласни дейности – защо са важна част от училищния живот“, сайт [prepodavame.bg](https://prepodavame.bg/izvanklasni-deynosti-zashto-sa-vazh-na-chast-ot-uchilishtnia-zhivot/), <https://prepodavame.bg/izvanklasni-deynosti-zashto-sa-vazh-na-chast-ot-uchilishtnia-zhivot/>

на експерти, активното занимание с музика в общообразователните училища е едни от активните начини за емоционалната устойчивост, интелектуално развитие и превенция срещу различни форми на зависимости, развивани в ранна възраст. Смята се, че активното занимание с музика от една страна има добавена стойност за културното израстване на индивида, а от друга увеличава вниманието на ученика, структурира свободното време и е предпоставка за удовлетворение.

Ключови понятия в този анализ са това за извънкласното обучение, какво ще наричаме „български случай“ и какво ще разбираме под „европейски практики“.

Под „български случай“ разбираме опит за оценка на реалностите в българската образователна среда през 20-те години на 21 век. Този текст няма претенцията за цялостна оценка, а само индикативна картина на базата на получени резултати от първоначално кабинетно проучване по този въпрос.

Понятията за „български случай“ и „европейска практика“ са употребени за означаване на особеностите на извънкласните дейности в актуалната образователна ситуация в България в сравнение с наличен друг опит. Изследователската хипотеза е за съществуващи разлики в полза на разнообразни съдържателни форми за извънкласните дейности в други страни. Целта на статията не е цялостна оценка, а установяване на индикативни примери, като предпоставка за по-задълбочено проучване.

Методологически подход на проучването

Методологията, залегнала в основата на това изследване предвижда първоначално описателно проучване на съществуващи практики за извънкласно обучение по музика в България и други страни. Хипотезата в основата на този изследователски подход е, че има съществена разлика между ситуацията в България и в други страни. Предполагаме, че в България онлайн проучването ще установи повече текстове с нормативна регулация и теоретични публикации, отколкото информация за реални практики. Предполагаме, че проучването със същите ключови думи на английски език ще открие научни статии на много повече следи от реални практики.

Проучването предвиди регистриране на резултатите до втората страница на Гугъл. На тази база можем да посочим една първоначална сравнителна

картина от този подход за средата, достъпна на български език и тази на английски език. Логично е да се предположи, че всяка активност в съвременния дигитален свят оставя следа за своето съществуване в онлайн пространството. Целта на тази статия е да открие някои от дефицитите в извънкласните форми по музика, предвиждащи участие на учениците. Под участие разбираме ученици, които имат възможността за изява по самодееен начин в музикални формации в своите училища. Тук изключваме всички форми на индивидуални музикални уроци, инициирани индивидуално от семействата на учениците в читалища, частни уроци или друга форма. Доколкото извънкласната форма на дейност предвижда организирани дейности в рамките на училището, но извън учебната програма, то ограничението на проучването се свежда само до съществуващото в училищната среда.

Концептуалната предпоставка за предмета на интерес в тази статия произтича от разбирането, че в ученическата възраст най-резултатни за децата са дейности, които предвиждат техните колективни занимания в позната приятелска среда, каквато е например един клас¹².

Дълбочината на разглеждания проблем реферира към актуални и съвременни прояви на девиантно поведение сред подрастващите, което може да е знак за множество дефицити в тяхното всекидневие. Според Милена Великова, активното занимание с музика в общообразователните училища е един от активните начини за емоционалната устойчивост, интелектуално развитие и превенция срещу различни форми на зависимости, развивани в ранна възраст. Смята се, че активното занимание с музика от една страна има добавена стойност за културното израстване на индивида, а от друга увеличава вниманието на ученика, структурира свободното време на ученика и е предпоставка за удовлетворение¹³.

Резултати и дискусия

Резултатите от проведеното кабинетно проучване обобщават релевантните находки по три ключови понятия, потърсени на български и

12 Вж. Христова, Р., „Извънкласни дейности – защо са важна част от училищния живот“, сайт [prepodavame.bg](https://prepodavame.bg/izvanklasni-deynosti-zashto-sa-vazhna-chast-ot-uchilishtnia-zhivot/), <https://prepodavame.bg/izvanklasni-deynosti-zashto-sa-vazhna-chast-ot-uchilishtnia-zhivot/>

13 М. Великова, „Влиянието на музикалните занимания през свободното време върху емоционалното развитие на подрастващите“

английски език. Картината изглежда както следва:

На първата страница от резултатите на български език е <https://musicdaskal.eu/metodi/>. Това е сайт, който съдържа информация за конкретни уроци, дейности и др. свързани с иновативното преподаване в училище, включително и в часовете по музика. Въпреки, че това не са извънкласни форми на дейност, все пак съдържа идеята за важността на музиката в обучението и иновативните методи на преподаване, предвиждащи аудио-визуални средства.

На второ място е <https://www.enforex.com/bulgarian/summercamps/activities-workshops.html> Това е испанска организация, предлагаща езикови обучения и летни лагери за деца със занимания, включващи кръжоци по музика. Концепцията за занимания сред природата е най-близо до установените училищни практики за извънкласни занимания.

На трето място е <https://rockschool.bg/bg/about> Това е информация за частна школа, която организира музикално обучение в най-различни дисциплини в характерна среда – собствена сграда и помещения със студийно оборудване. Характерна е приятелската атмосфера, с което изцяло ориентирана към музиката и се постига ефекта за подсилване на интереса при децата за изучаване на даден инструмент.

На втора страница в търсачката излиза пример за дейност, организирана от чуждестранен културен институт в България: https://sofia.cervantes.es/FichasCultura/Ficha92487_905_10.htm Става дума за кръжок, ориентиран към опознаването на латиноамериканската музика.

<https://brass.bg/valentin-petkov-trumpet/> Това е пример за ученически оркестър, който е създаден по инициатива на професионален музикант тромпетист. Прави впечатление, че търсенето по ключови думи „училищен оркестър“ дава резултати почти само за духови оркестри, което предполага, че инициативи, ориентирани към класически оркестри ще попълнят евентуалните липси в тази насока.¹⁴

14 <https://bansko.bg/bg/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/13419-%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BB-%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BE%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8-%E2%80%9E%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D1%83%D1%80%D0%B0-%E2%80%9C-%E2%80%93%D0%BB%D1%8F%D1%82%D0%BE%E2%80%9824-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%8F-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2-%D0%BE%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8A%D1%80-%E2%80%9E%D0%B4%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0%E2%80%9C>

Този резултат онагледява възможността за популяризиране на всякакви дейности, свързани с музиката чрез участия във фестивали и конкурси. Конкретно този пример се отнася за ученически оркестри, участващи в подобни събития.

<https://suunzvarna.com/bg/izvnklasni-deinosti>

Един от малкото директни примери за съществуващи извънкласни обучения по музика. Прави впечатление, че резултатите при търсене на български език са основно за извънкласни занимания със спортна насоченост.

Същият подход, приложен на английски език показва по-наситена картина с резултати за множество различни инициативи. Така например,

<https://suunzvarna.com/bg/izvnklasni-deinosti> е един от малкото директни примери за съществуващи извънкласни обучения по музика. Прави впечатление, че резултатите при търсене на български език са основно за извънкласни занимания със спортна насоченост.

<https://blog.collegevine.com/extracurriculars-for-high-schoolers-interested-in-studying-music#how>. Това е статия в американски сайт, която описва често срещани видове извънкласна дейност свързана с музиката. Прави впечатление, че като цяло в чуждоезичните сайтове има много повече информация и статии по въпроса. Друго типично, което се забелязва в тази статия е, че извънкласните занимания имат голяма тежест за успешния прием на учениците в колеж. Това показва, че извънкласните дейности биват силно стимулирани.

<https://hipatiapress.com/hpjournals/index.php/qre/article/view/11206> Това е линк към изследване от испански източник. Изследването изучава връзката между извънкласните занимания по музика и общия успех на учениците. Според изследването извънкласните занимания са иновативна стратегия за подобряване на ангажираността в училище.

<https://esofestival.com/> Това е линк към сайт на Европейски студентски оркестров фестивал. Интересното тук е, че според тази организация много малко от училищните оркестри получават възможността да се изявяват зад граница. Целта на организацията е да подпомогне младите оркестри да се популяризират не само в собствената си страна, но и навсякъде в Европа.

Като цяло търсенето по ключови думи „училищен оркестър“ в чуждоезичните сайтове дава основно връзки към сайтове на голям брой съществуващи оркестри. https://www.reddit.com/r/classicalmusic/comments/1b6rqmg/school_bands_vs_school_orchestras_in_america_a/

Канадска онлайн дискусия на тема популярност на училищните музикални банди и оркестри. Твърдението е, че бандите са по-често срещана форма на музикална дейност, понеже е по-лесно да се създадат и са по-популярни сред младите, отколкото оркестрите. Дискусията е полезна, защото дава поле за разсъждение и идеи как класическата музика може да бъде популяризирана.

Заклучение

На този начален етап на сравнителен анализ на българското понятие за извънкласни форми на музикално образование спрямо практиките в общества с развита демокрация и съответно либерални модели на образование може да се заключи следното: (1) практиките на извънкласното обучение зависят пряко от разбирането за неговата роля в общия процес на обучение и по-специално училищното образование; (2) разбирането в България за извънкласните форми на обучение изобщо гравитира към поставянето му във висока степен на зависимост от училищното класно образование и определянето му като допълващо средство за увеличаване на ефективността на училищното образование; (3) българското разбиране за извънкласните форми на обучение изобщо се променя в последното десетилетие в посока приемането на неговите собствени качества, които не са свързани с училищното образование; (4) извънкласните форми на обучение в музикалната област в България с голяма степен на вероятност са били много по-разнообразни и застъпени в миналите десетилетия, докато в момента са слабо застъпени и еднообразни; (5) възможно е да се предположи, че иновациите в извънкласното музикално образование и по-специално в сегмента му, който не е пряко свързан с училищното образование, ще зависят от общото културно развитие на нацията, което от своя страна е свързано с политическата стабилност, утвърждаването на либералните ценности и по-нататъшната европейска интеграция.

Цитирана литература

Великова, М., Влиянието на музикалните занимания през свободното време върху емоционалното развитие на подрастващите, В: Есенни докторантски четения 2016, Факултет по начална и предучилищна педагогика, СУ, август 2019

Наредба за приобщаващото образование, <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137177670>

„Извънкласни организационни форми на обучение“, Педагози.БГ, <https://pedagogy-bg.blogspot.com/2019/06/izvanklasni.html>

ПРЕПОРЪКИ за организиране на дейности с деца,

„Обучение в извънкласни и извънучилищни форми на деца от рискови групи на възраст между 11 и 16 години“, Практическо ръководство. Сборник, София 2014

Христова, Р., Извънкласни дейности – защо са важна част от училищния живот, сайт prepodavame.bg, <https://prepodavame.bg/izvanklasni-deynosti-zashto-sa-vazhna-chast-ot-uchilishtnia-zhivot/>

<chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://knowhowcentre.nbu.bg/wp-content/uploads/2021/04/Recommendations-1.pdf>

<https://sindeo.org/idei-za-izvanklasni-deynosti/>

<https://musicdaskal.eu/metodi/>

https://sofia.cervantes.es/FichasCultura/Ficha92487_905_10.htm

<https://www.enforex.com/bulgarian/summercamps/activities-workshops.html>

<https://brass.bg/valentin-petkov-trumpet/>

<https://suunzvarna.com/bg/izvanklasni-deynosti>

За автора:

marta.taneva@gmail.com